

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU“
CLUJ-NAPOCA**

Rezumatul tezei de doctorat

EVANGHELICII SLOVACI

DIN ROMÂNIA

ÎN SECOLUL XX

Conducător științific

CS I dr. Stelian MÂNDRUȚ

Doctorand

Gheorghe VANKO

Cluj-Napoca

2013

Rezumat

Cuvinte cheie: România, Slovacia, Cehoslovacia, biserică, protopopiat, slovac, evanghelic, luteran, protestant, preot, învățător, Banat, Nădlac, Butin, Vucova, Țipar, Șemlacu Mare, Ludovít Boor, Ivan Bujna, Ján Kmet', Rudolf Molnár.

În lucrarea noastră ne-am propus să abordăm un interval secvențial din trecutul slovacilor evanghelici din România, cuprins între anii 1900 – 2000, respectiv momentele cele mai importante ale acestei perioade. Motivul principal constă în faptul că epoca menționată nu a fost aproape deloc studiată din punct de vedere istoric, în general existând foarte puține informații consemnate despre existența, aproape biseculară a acestei minorități, pe aceste meleaguri.

Capitolul introductiv al disertației l-am dedicat istoriografiei problematicii slovacilor evanghelici din România, precum și a celor din aria extinsă geografic a „Alföld“-ului. Începuturile scrisului istoric al comunităților slovace locale datează de la cumpăna veacurilor XIX și XX, cel mai consistent impuls valoric fiind reprezentat de lucrările aparținând autorilor grupați în jurul lui Ludovít Haan, primul istoric al slovacilor evanghelici din Nădlac. Dacă debutul primei etape a activității editoriale a slovacilor din România este marcat de apariția cărții preoților Ludovít Haan și Daniel Zajac *Dejepis starého a nového Nadlaku (Istoria Nădlacului vechi și nou)*, următoarea este configurată de anul 1918, odată cu revenirea Nădlacului la România întregită, fiind statuată de fondarea a două publicații periodice, „Slovenský týždenník” („Săptămânalul slovac”) și „Naše snahy” („Strădaniile noastre”), apărute la Nădlac, respectiv la București. O altă fază continuativă a istoriografiei slovacilor din România poate fi consemnată în debutul anilor '50, determinată de plecarea forțelor active, creatoare, în Cehoslovacia, și de consolidarea sistemului comunist. Anul 1989 a deschis noi perspective și în domeniul scrisului istoric respectiv, prin dezvoltarea sa calitativă și cantitativă.

În capitolul al doilea am tratat intervalul premergător așezării slovacilor evanghelici în localitățile de astăzi, procesul propriu-zis de migrare, precum și momentul întemeierii comunităților analizate, respectiv existența lor până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Am încercat, astfel, prezentarea unei fresce a evenimentelor politice și sociale din Imperiul habsburgic în perioada anterioară declanșării migrării slovacilor către sud, în

veacurile XVI și XVII. Pentru a creiona procesul respectiv, ne-am îndreptat atenția asupra cauzelor care au dus la declanșarea acestui fenomen în masă, acestea fiind de natură religioasă – persecuția clericală, respectiv dorința de liberă exercitare a vieții confesionale de către evanghelici în răstimpul Contrareforme -, dar și socială, căutarea unei vieți mai bune și mai ușoare de către iobagi, pentru care traiul devenise insuportabil din cauza dărilor și a diferitelor forme de persecutare survenite din partea aristocrației. Necesitatea lucrării întinselor câmpii fertile, depopulate după retragerea turcilor din Ungaria centrală și de sud, a contribuit decisiv la crearea condițiilor declanșării procesului de migrare.

În continuarea analizei întreprinse, am acordat atenție formelor, etapelor și evoluției procesului în sine. Am constatat implicarea constantă a trei categorii sociale: muncitorii agricoli sezonieri, - designând forma cea mai puțin numeroasă, deși a acoperit, ca durată, mai bine de două secole, - cele mai importante componente ale acestui complex proces fiind reprezentate de fugarii iobagi și acțiunile nobilimii. Amplul proces de migrare a slovacilor din zonele muntoase din nord, unde se resimțea un surplus demografic, spre sud, instaurat după anul 1711, a fost delimitat de către specialiști în trei etape: prima, cuprinzând răgazul dintre 1690 – 1710, a doua, anii 1711 – 1740, a treia, 1745 – 1790, cu ecouri până înspre jumătatea veacului al XIX-lea.

Partea despre migrare este încheiată de o prezentare succintă a tuturor celor trei „insule“ de slovaci romano-catolici din țară: aria Munților Bihorului (județele Bihor și Sălaj), comitatele Satu Mare și Maramureș precum și partea sudică a Bucovinei, în ultimele două zone slovacii reprezentând, în prezent, doar pagini de istorie.

Procesul de întemeiere a comunităților evanghelicilor slovaci din România este urmărit cronologic, fiind consemnate și parohiile care nu mai există astăzi; în introducerea fiecărui pasaj, dedicat unei comunități, am încercat și o rezumată evocare a trecutului localității înainte de venirea slovacilor. Comunitățile locale ordonate alfabetic sunt următoarele: Butin, Dragșina, Lucareț, Mocrea, Nădlac, Semlac, Stamura Slovacă, Șemlacu Mare, Teș, Timișoara, Țipar, Vucova.

În capitolul al treilea am ilustrat câteva momente distincte ale istoriei comunităților evanghelice slovace din România. În primul rând, am acordat atenție procesului de migrare, care nu s-a încheiat odată cu stabilirea slovacilor în așezările sus enumerate. Dimpotrivă, acest fenomen a continuat de-a lungul întregului veac XX, marcând profund existența acestor comunități și influențând hotărâtor evoluția lor. Ne referim concret aici la: a) migrarea slovacilor din Nădlac în Bulgaria, în anii 1880 – 1907, unii dintre ei stabilindu-se la Butin, la

începutul deceniului al doilea al secolului trecut; b) cea spre America (Argentina, S.U.A. și Canada), în căutarea de noi locuri de muncă (anii 1922 – 1935); c) în Cehoslovacia, între 1946-1949, care a înjumătățit numărul slovacilor evanghelici din zonă, diminuând vitalitatea acestor comunități, afectate și mai mult de: d) migrarea ulterioară, spre orașe, a generației tinere, petrecută în anii 1960 – 1980, în speranța unei vieți mai bune și mai ușoare.

Un fenomen definitoriu pentru identitatea slovacilor evanghelici din România l-a reprezentat Protopopiatul slovac de sine stătător, care a dovedit că valori precum confesiunea, apartenența bisericească și naționalitatea erau extrem de importante pentru etnicii coreligionari, constituind un imbold la acțiune, dacă era necesar, și în cazul salvării acestei moșteniri periclitată. Întregul proces de pregătire a înființării acestui protopopiat a fost coordonat de comunitatea din Nădlac, respectiv conducătorii ei duhovnicești, Ludovít Boor, iar ulterior, Ivan Bujna, și a durat aproape zece ani, protopopiatul fiind înființat la 31 ianuarie 1933. Acesta cuprindea următoarele comunități bisericești: Nădlac, Mocrea (cu filiala Țipar), Butin (împreună cu filiala Șemlacu Mare), în total 8 329 de enoriași. Primul protopop a devenit preotul nădlăcan Ján Kmet'. Parohia Vucova s-a raliat protopopiatului slovac abia în anul 1938, peste un deceniu, Mocrea părăsind această formațiune comună.

Au urmat vremuri de încercare a solidarității slovacilor evanghelici, aceștia rămânând uniți și după desființarea protopopiatului, pentru a adera, cu toții mai apoi, la Protopopiatul de Banat al Bisericii Evanghelice Sinodo – Presbiteriene, cu sediul la Cluj. O nouă etapă în evoluția existenței comunităților evanghelicilor slovaci din România a constituit-o reînființarea Protopopiatului Slovac, la 14 iulie 1994, în condiții schimbate: Butinul și Vucova deveniseră comunități diasporale, enoriașii lor trăind și în orașele Bocșa și Timișoara, devenite filiale, precum și la Reșița, respectiv Buziaș, formând diaspora comunităților. Șemlacu Mare a devenit parohie independentă, iar Țiparul, filială a celei din Nădlac, de care aparțin și enoriașii slovaci din Arad.

Un aspect important al identității evanghelicilor slovaci din România este definit de viața lor religioasă, analizată în continuare. Deși a trecut prin numeroase transformări impuse de evoluția socială, dar și economică a enoriașilor, viața duhovnicească continuă să reprezinte un reper al existenței acestui grup confesional și național.

În segmentul despre militantismul etnic al evanghelicilor slovaci din țara noastră analizăm problematica școlilor precum și cea a asociațiilor culturale. Ambele au fost organizate în strânsă legătură cu viața bisericească, fiind susținute de biserică, care nu a ezitat să militeze pentru păstrarea școlilor confesionale atunci când se întrezărea etatizarea lor.

Dovada supremă a faptului că singurul țel al bisericii, respectiv al slujitorilor ei și al enoriașilor, a fost educația copiilor în limba maternă, o reprezentă faptul că și după naționalizarea școlilor bisericești, protopopiatul nu a încetat să colaboreze cu școala, protopopul fiind cel care a intervenit în multe comunități pentru a asigura necesarul de învățători slovaci. Astfel, în anul 1945, comunitatea din Nădlac a donat o aripă a celei mai impunătoare clădiri ale sale, Hotelul „Slovák“, nou înființatului Gimnaziu de Stat Cehoslovac.

Dintre asociațiile culturale care au funcționat în perioada interbelică, în special la Nădlac, enumerăm: Cercul popular slovac, Asociația economică slovacă, Cercul de tenis, Asociația culturală slovacă, Asociația femeilor slovace evanghelice C.A. din Nădlac, Uniunea cehoslovacă din România. Perspective noi apar după decembrie 1989, când, începând cu anul 1990, se înregistrează o dezvoltare susținută a vieții sociale, de data aceasta nu numai a slovacilor din Nădlac și Banat, dar și a celor din regiunea Bihor – Sălaj. Amintim înființarea, în ianuarie 1990, a Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România, ca și a mai multor ansambluri folclorice etc.

Parte integrantă a istoriei slovacilor evanghelici din România sunt și personalitățile, care au stat în fruntea comunităților în momentele bune, fericite, dar și în cele mai puțin plăcute, reprezentând modele de viață pentru generațiile prezente și viitoare. Acestora le-am acordat atenție în capitolul patru al lucrării: preoții Ludovít Boor, Ivan Bujna, Ján Kmet', Rudolf Molnár, învățătorii Ján Plech, František Zatkalík etc. Datorită lipsei de informații, la fel de detaliate despre toate figurile marcante, sus înfățișate, am atașat liste de preoți și învățători din comunitățile slovacilor evanghelici în perioada analizată.

În ultimul capitol al tezei am încercat să ilustrăm transformările prin care au trecut comunitățile evanghelice slovace din România în ultimele decenii, respectiv a modului în care propria lor evoluție le-a fost afectată, remodelate din comunități bisericești compacte, cu enoriași concentrați în câteva localități, în unele diasporale, ale căror membri trăiesc răsfirați în mai multe orașe, unde devine tot mai dificilă păstrarea identității confesionale și naționale.

Lucrarea se încheie cu o privire spre viitor, predicționat de către autor, în pofida tuturor schimbărilor descrise, a asimilării naturale treptate, plin de speranță.

CUPRINS

Introducere	3
I. Istoriografia	6
II. Începuturi	
1. Fenomenul migrării	
a. Imperiul habsburgic în veacurile XVI și XVII	25
b. Cauzele migrării	30
c. Forme, etape și evoluția procesului	37
2. Întemeierea comunităților bisericești (anii 1747 – 1883) și primele decenii de existență	60
III. Momente distincte ale istoriei comunităților evanghelice slovace din România	
1. Sub „auspiciile“ migrației	
a. În Bulgaria (1880 – 1907)	95
b. În America (1922 – 1935)	106
c. În Cehoslovacia (1946 – 1949)	111
d. În România (1960 – 1980)	128
2. Instituționalizarea noii identități	
a. Protopopiatul	134
b. Religiozitate. Viața duhovnicească	185
3. Militantism etnic	
a. Școli – Învățământ	197
b. Asociații – Societăți	227
IV. Personalități	248
V. Prezent și viitor	
1. Comunități compacte și diaspora	278
2. Privire spre viitor	285
Încheiere	291
Bibliografie	293
Anexă	321

Doctorand,

VANKO Gheorghe

10.06.2013

Avizat

Conducător științific,

CS I dr. Stelian MÂNDRUȚ